

POMEN OSEBNIH PISEM (KORESPONDENCE) IN DNEVNIKOV PRI PREDSTAVITVI CELOSTNE PODOBE UMETNIKOV¹

Rozina Švent

V svojem referatu želim predstaviti dve osnovni dimenziji, ki se nam ob branju osebne korespondence in dnevnikov nenehno postavljata v ospredje:

1. Etično (moralno) vprašanje: ali je dopustno objavljati osebno (intimno?) korespondenco, ki je bila namenjena konkretnemu človeku, do katerega ima avtor npr. določen čustveni odnos? To vprašanje se še dodatno zaplete, če imamo opravka s še živimi posamezniki, ki bi jim razkritje njihovega namernega ali nenamernega ravnanja v preteklosti lahko prineslo določene negativne posledice (morda celo zapor). Odgovorov na to vprašanje je seveda več, lahko bi celo rekli, da ima vsak urednik, ki se loti objavljanja katerekoli korespondence, svoj odgovor nanj. Večina si je vendarle enotna v tem, da naj se izdaja praviloma le tista korespondenca, katere glavni akterji so že pokojni. Praviloma naj bi besedila objavljali dobesedno, brez kakršnihkoli uredniških posegov (delno je to dopustno le pri popravilu vidnih tipkovnih ali slovničnih napak, na kar je treba bralce že vnaprej opozoriti, npr. v uvodnem poglavju ali ob samem popravku). Skrajno nedopustno pa je izpuščanje ali celo spreminjanje prvotnega besedila.

2. Vrednostni moment pisem in dnevnikov, ki nam razkrivajo »sočasno«
zgodovinsko dogajanje v avtorjevi okolici in širši družbi, še posebno, če obravnavajo kake prelomne dogodke. Zlasti pri dnevniku je pomembno, ali ga je avtor pisal redno (vsak dan sproti) ali gre npr. za zapise, ki so bili narejeni za nekaj dni nazaj, ko je prvotna čustvena vznemirjenost že popustla in je lahko avtor o stvari bolj trezno razmislil in nato zapisal že urejene misli. Ob dnevnikih

¹ Prispevek je bil predstavljen na mednarodni konferenci *Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori*, Portorož, 1.–5. september 1998, v organizaciji Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

se nehote tudi vprašamo, zakaj se je avtor odločil za pisanje dnevnika in ali je ob samem pisanju morda tudi razmišljal o njegovi kasnejši objavi, kar ima lahko za posledico avtocenzuro oz. vnaprejšnje čiščenje besedila.

Vsekakor imajo pisma in dnevniki izreden pomen za predstavitev celostne podobe umetnika, ker nam dopolnjujejo oziroma pojasnjujejo ustvarjalni opus umetnikov, izpričujejo njihove prihodnje (a ne vedno tudi uresničene) ustvarjalne načrte in nenazadnje tudi dopolnjujejo njihove biografije (zlasti če so bili pri svojem pisanju iskreni, objektivni in natančni).

Pri dnevnikih moremo govoriti o dveh oblikah zapisovanja. Najpogosteje imamo opravka s »kronisti« – avtorji preprosto beležijo vse, kar se jim je tisti dan zgodilo, kaj so npr. pomembnega prebrali v časopisih, s kom so se srečali, pogovarjali itd. Na to obliko dnevnega zapisovanja naletimo pri dr. Josipu Westru. Druga oblika dnevniških zapisov je »pričevanje«, ki ga spremljajo obsežni komentarji in razmišljanja. Primer tovrstnega pisanja so Kocbekovi dnevniki, ki jih je le-ta pisal okoli 40 let. Kocbeku je pisanje dnevnika pomenilo »kraj, kjer se pogovarja sam s seboj, kraj, kjer daje miselno in besedno podobo temu, kar je čez dan doživljal. /.../ popolna odkritost mu je samoumevna. Zato ne zamolčuje niti nenavadnih duševnih stanj, ki ga včasih obhajajo, čeprav jih niti ne zna dobro opisati, povzročajo pa v njem negotovost in vznemirjenost. In na dan prihajajo reči, o katerih tudi ljudje, ki so bili Kocbeku blizu in najbližji, niso nič vedeli, ali jih vsaj niso poznali v pravem obsegu. Mislim recimo na neverjetno poudarjeni erotizem...«²

Glede na dejstvo, da je ta mednarodna konferenca v prvi vrsti namenjena 100. obletnici Adamičevega rojstva, ki naj bi razkrila čim več podrobnosti iz njegovega življenja, bi začela s časovno najstarejšim pismom, ki ga je Adamič pisal pesniku in pisatelju dr. Antonu Novačanu,³ s katerim se je osebno srečal šele ob priliki svojega prvega obiska v Jugoslaviji leta 1932. V resnici gre za eno pismo in eno »uradno« naročilo na Novačanov časopis *Naša vas*, ki ga je le-ta

² Edvard Kocbek, *Dnevnik 1945*, Ljubljana 1991 (Uvod: J. Gradišnik, str. 12–13).

³ Dr. Anton Novačan (1887–1951), pisatelj, pesnik, dramatik in politik. Leta 1921 je ustanovil Zemljoradniško stranko za Slovenijo in izdajal list *Naša vas*. Že naslednje leto se je odločil za novo, Slovensko republikansko stranko z glasilom *Republikanec*. Zavzemal se je za konfederacijo južnoslovanskih narodov, tudi Bolgarov, in sicer za državo na osnovi združništva; Slovenija naj bi bila kmečka republika. Na skupščinskih volitvah leta 1923 ni bil izvoljen. (Gl. *Enciklopedija Slovenije*, 8. zvezek.) Adamičevo pismo A. Novačanu se nahaja v Rokopisni zbirki NUK, inv. št. 13/63, mapa 8.

izdajal v Celju (pismu je Adamič priložil tudi 1\$ za kritje naročila). Obe pismi sta bili odposlani iz San Pedra v Kaliforniji. Za raziskovalce Adamičevega življenja in dela je zanimivo predvsem drugo pismo z datumom 18. september 1922, ki obsega 4 tipkane strani in številne z roko popravljene tipkovne napake in strešice za šumnike, ki jih njegov pisalni stroj očitno ni imel. Pismo je posebej zanimivo tudi zato, ker sodi v čas, ko se je Adamič celo svojim domačim oglašal le dva do trikrat na leto z razglednico in brez naslova, kamor bi mu ti lahko pisali. Novačanu pa je poslal pismo in naslov, kamor mu je ta tudi pisal. V pismu Adamič piše, da je v Kaliforniji »iz zdravstvenih ozirov, z upanjem, da si utrdim zdravje, katerega mi je bila izpodkopala malaria – mrzlica tekom vojne, ko sem bil v ameriški armadi.

Par dni potem ko sem odposlal naročnino za 'Našo Vas'⁴, sem čital v ljublj. novinah, da so jo Vam oblasti ustavile. Reakcija je vsepovsod, tudi tukaj v takozvanih prostih Združ. državah. Zdi se mi, da je to posledica vojne – kakor je človek, ki je celo noč sanjal težke in grozne sanje, nekako bojazen in sum(n!)iči vsak šum, ko se vzbudi; tako se tudi država, zlasti mlada država, ki se je ravnokar prebudila in prerodila, boji nešteti senci, ki begajo okoli nje pod lučimi (lučmi!) javnega mnenja. Wilson,⁵ ki je bil napolnil cel svet z upanjem za boljšo bodočnost, je bil v domačih odnošajih krut reakcionar še dve leti po vojni. Njegova vlada je bila ustavila več radikalnih listov and (in!) federalne ječe so bile napolnjene s političnimi jetniki in takozvanimi 'consciencious objector-ji'. Sedanja administracija v Washingtonu, ki je nasledila Wilsonovo, je ravnotaka. In to je republika, svobodna dežel! Jaz se popolnoma nič ne obotavljam ko pravim, da je tukaj man svobode – bodisi osebne, politične, družabne, verske, umetnostne, ali industrialne – kot jo je n. pr. v Angliji, Švedski, ali Norveški, ki so monarhije.

Toda navzlic temu sem republikanec, četudi ne posebne vnet in fanatičen. Forma vlada bi morala biti odvisna od temperamenta naroda. Ker so v Jugoslovanih in Bulgarjih zmešane več vrst temperamentov, nisem popolnoma gotov, da bi bila republ. oblika vlade prikladna vsem delom zasnovane države. Nr. pr. jaz sem skoro prepričan, da se Srbe ne bo dalo najmanj za dve generaciji privreči republ. ideji; in upoštevati se mora, da so Srbi nekako srce ujedinjenja.

⁴ *Naša vas*: Glasilo Zemljoradniške stranke za Slovenijo (Celje), 1921–22 (ob četrtkih). Skupno je izšlo samo 30 števil, nakar je bil list uradno prepovedan. Že prej je bila zaplenjena in uničena št. 26 (11. maj 1922).

⁵ Woodrow Wilson (1856–1924), politik in predsednik ZDA (1913–1921). Leta 1919 je prejel Nobelovo nagrado za mir in bil avtor mirovnega načrta (po 1. svetovni vojni).

Je čisto naravno za ljudi – posebno priprostemu ljudstvu –, da obožujejo osebnosti okoli katerih je zgodovina ovila vence hrabrosti in slave, kot je slučaj kralja Petra,⁶ po komur je sadanji kralj podedoval vse kar ni stari vzel s seboj v grob.

O Hrvatih ne vem veliko, le kar čitam o njih in kar morem pobrati iz mojih osebnih odnošajih žnjimi, toda zdi se mi, da so poleg Bolgarov najbolj zreli republikanci, zlasti zato ker imajo pestro zgodovinsko preteklost in precej razvito kulturo. Bolgarska vnetost za carja je izhlapela z bolgarskimi porazi; če bi se bil pa njih prejšni car dobro obnesel, bi bili tako vneti zanj kot so, po mojem mnenju, Srbi.

O Slovencih imam dvome. V prvi vrsti smo zelo majhni. Naša kultura je mešanica nemške in laške. Skozi stoletja smo bili ponižni 'kuševalci' rok. Kolikor morem sklepati iz ljub. listov, večina naroda je monarhistična; seveda jaz popolnoma nič ne vem of Vašem republikanskem gibanju.

Medtem ko Vaše republikansko gibanje je gotovo hvalevredno, bi jaz rekel, da namen takega gibanja bi ne smel biti od(s!)triniti sedanji sistem čimprej mogoče in nastaviti republikansko vlado. Namen republ. gibanja bi moral biti seznaniti ljudi z republikanskimi idejami, institucijami, itd., seznaniti bi bilo treba zlasti inteligenco, dijaštvo, in sploh misleče ljudi. Tekom zadnjih 50 let je izšlo veliko število knjig o republikanski obliki vlade. Teh knjig bi se moralo predstaviti ali pa povzeti po njih, oziroma spisati samostojne trezne razprave. Jaz pravim 'trezne' in pri tem mislim, da bi take knjige morale biti brez surovih osebnih napadov na zastopnike obstoječega sistema, oziroma kolikor malo mogoc(č!)e. Osebni napadi in fanatične klobasarije so potrebne za prebavo nemislečih ljudi. Jugoslovanski monarhizem ni tako trd in krut kot je bil ruski carizem, na primer; vsled tega se republikanizmu ne bo treba posluževati zahrbtnih metod; toda je popolnoma naravno, da zastopniki vladajočega sistema ne bodo prenašali surovih osebnih napadov, kot bi jih Vi sami, ako bi bili, n. pr., član jugoslov. republ. vlade, ne hoteli brezbrizno prenašati. – To omenjam radi tega, ker sem čital v ljub. listih kaj je dalo vladi povod, da je ustavila Vaš list – to se pravi, vsaj direktne povod.

Po mojem mnenju, Vaš program se ne bo mogel uresničiti za najmanj eno generacijo. Vse kar je Vam zdaj mogoče storiti je razširjati svetlobo Vaše ideje. Glavno delo vsakega Jugoslovana bi pa moralo zdaj biti utrditev ujedinjenja. Če

⁶ Peter I. Karadorđević (1844–1921), kralj Srbije (1903–1918) in kraljevine SHS (1918–1921). Nasledil ga je sin Aleksander I. (1888–1934).

je sedanja vlada slaba in puhla, ali koruptna, je dolžnost državljanov o(d!)straniti to vlado potom ustavnih sredstev. Pripomnim naj da republike niso proste ali izven nevarnosti slabih, puhlih in korupnih vlad. Lahko rečem, da je vec(č!) 'grafta' v Ameriki kot ga je v Jugoslaviji.

Teh par opomb sem napisal, da boste vedeli moje stališče. Ne vem, če sem se dobro izrazil, toda upam, da me boste razumeli.

Glede republikanstva med amer. Slovenci naj rečem, da je meni skoro nemogoče storiti česar ste me naprosili. Jaz premalo vem o sedajnjih političnih razmerah v Jugoslaviji, in popolno znanje razmer je neobhodno potrebno, ako bi hotel uspešno voditi kakršnokoli polemiko. Poleg tega sem jaz premalo poznan med Slovenci. Odkar sem v Ameriki sem se večinoma mudil med Amerikanci. Moje zdravje in oddaljenost od mest, kjer žive naši ljudje, se mora tudi poštovati.

Prihodnjo pomlad nameram iti nazaj v vzhodne države (New York, Ohio, Illinois) in mogoče je, da bi mi bilo tedaj mogoče kaj ukreniti.

Veselilo bi mi ako bi še kaj slišal od Vas in Vašega gibanja.

Naj omenim, da se preživljam s pisanjem za ameriške liste in sem zadnje c(č!)ase prestavil vec(č!) slovenskih in hrvatskih povesti. Bral sem Vas(š!)o zbirko povesti 'Naša Vas' (I. del) in se mi zdi, da bi bilo mogoče predstaviti povest 'Štefan'.⁷ Nekateri amer. publikacije plačajo okoli 1 c za besedo za prestave, nekateri pa sploh ne plačajo. Ako hočete, da prestavim 'Štefan'-a, prosim, da mi daste Vaše dovoljenje. Razume se, da boste Vi plačani za rabo povesti. Toda nisem gotov, da jo bom mogel prodati.

Rad bi Vas vprašal še prav (par!) vprašanj o Vašem gibanju. Kdo so s(š!)e kaki drugi ugledni Slovenci v SRS? Ali je SRS v zvezi z Radičevo⁸ hrv. stranko?

⁷ V dvajsetih letih je Adamič v ameriških revijah objavil več prevodov slovenskih in hrvaških pisateljev: Cankarja, Finžgarja, Kraigherja, Puglja, Voranca, Zorca, Nazorja itd. Tako je Adamič v listu *Juvenile = Mladinski list* že februarja 1926 objavil Novačanovo zgodbo »The Wolf« in nato v čikaški *Prosveti* leta 1927 prevod Novačanovega dela »Pridi in pojdi«. Čeprav so tem prevodom nekateri (npr. Josip Vidmar) očitati netočnost, so vendarle ameriški javnosti predstavili izvirno sodobno jugoslovansko literaturo.

⁸ Stjepan Radić (1871–1928), hrvaški politik, predsednik Hrvatske seljačke stranke, umrl za posledicami atentata v jugoslovanski skupščini (Puniša Račić).

Vaše pismo me je prijetno presenečilo in upam, da mi boste oprostili, ker ne morem takoj ugoditi Vašim prošnjam glede moje participacije v gibanju. Ostajam pa Vaš prijatelj,

*Louis Adamič
Box 1033,
San Pedro, Calif.«*

Zgoraj citirano pismo nam razkriva Adamičeve mladostne (24 let) poglede na jugoslovansko oziroma slovensko politično dogajanje. Sam tudi priznava, da se giblje bolj v krogih Američanov (pravkar odslužena vojaščina!), kot pa svojih rojakov. Deloma je to tudi posledica njegove želje, da se čim bolje nauči novega jezika, ki mu bo že čez nekaj let tekel veliko bolje kot materinščina. Tega se sam zelo dobro zaveda, saj v številnih njegovih pismih naletimo na opombo, da mu dela slovenski jezik kar nekaj preglavic.

Veliko obsežnejša je Adamičeva korespondenca, ki je vezana na oba njegova obiska v Jugoslaviji v letih 1932–1933 in ponovno leta 1949, ko je na svojih potovanjih spoznal veliko slovenskih in jugoslovanskih literarnih ustvarjalcev, umetnikov in politikov. Ker je velika večina te korespondence že objavljena, bi se tokrat omejila na nekaj neznanih drobcev oziroma zapisov. V rokopisni zbirki NUK se med drugim nahajajo tudi dnevniški zapisi Josipa Westra,⁹ ki jih je avtor pisal skoraj 60 let. Ti dnevniški zapisi imajo predvsem dokumentarno vrednost, saj jih je avtor pisal redno vsak dan in kot kronist poročal prav o vsem, kar se je zgodilo tisti dan pomembnega, z našega današnjega stališča pa tudi nepomembnega (pri tem mislim na njegove vsakodnevne težave pri preskrbi s osnovnimi življenjskimi potrebščinami in stanovanjem, kar je za 75-letnega človeka seveda predstavljalo čisto resen problem).

Adamiča prvič omeni v dnevnem zapisu za 21. januar 1949:

»Zanimiv gost je prispel v Lj.: ameriški Slovenec, angleški pisatelj Louis Adamich, doma iz vasice pri Grosupljem, a menda ne govori več slovenski saj je v Amer. vzrastle, se tam udomačil in popolnoma priljučil amer. življenju. S kako misijo je prišel na obisk v domovino, se ne ve. Vsekakor ima nekaj političnega ali recimo partijskega značaja. Drugače bi se ne bil oglasil najprej v Beogr., kjer ga je sprejel Tito¹⁰ v audijenci. Včeraj pa je prispel v Lj. in današnji Sl. por. prinaša

⁹ Josip Wester (1874–1960), slovenski publicist, planinski pisatelj, prevajalec in šolnik. Rokop. zb. NUK, inv. št. 17/61, mapa 7.

¹⁰ Josip Broz Tito (1892–1980), jugoslovanski maršal in državnik.

daljši debelo tiskani članek o tem Slovincu Američanu. Morda bo imel priliko, da pogleda tudi za kulise naše sedanosti, kjer bi videl splošno nezadovoljstvo, morda pa mu bodo pokazali le Potemkinove tvorbe,¹¹ da bo mogel o njih Američanom poročati. Na kolodvoru je bil na sprejemu poleg vladnih predstavnikov navzoč tudi naš pisatelj, sed. ravnatelj nar. gledališča prof. Juš Kozak.¹² S tem je označena literarna plat ameriškega obiska. ...

22. jan.

Ameriški preds. Truman¹³ je imel svoj nastopni govor pred kongresom. Znanec, ki je čul radio oddajo tega govora v nem. jeziku, pravi, da je govor epohalnega pomena, ker se napoveduje v njem odločna, brezobzirna borba proti pogubni komunistični doktrini in izraža upanje, da se bodo nekatere države, katere je zajel komunist. val, še rešile iz pogubnega vrtinca. Naši listi, tudi današnji Prim. dnevnik, ki sicer redno omenja važne dogodke v za. državah, niti besede ne črhne o tem dogodku. Zato pa zavzemata kar po dve strani govora Tita in Moša Pijade¹⁴ (tipičnega jugosl. Žida), govora, ki se oba odlikujeta kot resen afront proti famozni resoluciji informbiroja (med vrsticami celo proti Stalinu¹⁵) in kot sarkastična zavrnitev protijugosl. propagande v t. zv. prijateljskih, demokrat. državah (Čehosl., Poljsk., Madž., Romun., Bolg. in bore Alban.) A tudi SSSR dobi od obeh govornikov 'zasluženo' lekcijo. Značilno je, da so naši primatorji doslej nekako ogorčeno molčali o tej zelo kočljivi in neprijetni zadevi, bili so v tihi defenzivi, ki pa je prešla sedaj v jezljivo ofenzivo. Dvomim pa, da bo imela zanje leni(?) uspeh: da bi 'zavezniki' umaknili in obžalovali svoje napade in klevete. Preveč so se že zagrizli v to delikatno kost. Nihče pa ne ve, katera bo končno obveljala.

¹¹ Potemkinove vasi – navidezne (kulisne) vasi, ki naj bi ustvarile lažen pozitiven vtis. Ime je prevzeto po ruskem ministru Potemkinu, ki je dal za časa potovanja Katatine II. po Krimu (leta 1787) tam zgraditi številne »nove« vasi, ki naj bi prikazale bogate kraje.

¹² Juš Kozak (1892–1964), pisatelj in urednik, redni član SAZU.

¹³ Harry Truman (1884–1972), ameriški državnik in predsednik ZDA (1945–1952), demokrat.

¹⁴ Moša Pijade (1890–1957), jugoslovanski državnik, slikar in novinar.

¹⁵ Josip Visarionovič Stalin (1879–1953), sovjetski diktator, znan predvsem po krutem obračunavanju s svojimi političnimi nasprotniki.

V Sl. por. je danes popravljen, da je Adamiča sprejel predsednik skupščine LRS, dr. Ferdo Kozak¹⁶ (ne pa njegov bratec Juš). S tem je tembolj poudarjen politični značaj obiska našega ameriškega 'konzula'. Še to: v spominu se mi je bila obudila domneva, da je bil Ad. nekdaj moj učenec. In res: pregledal sem Izvestja II. drž. gimn. v L. in tam berem, da je bil Adamič Alojzij iz Grosuplja učenec I. a in nato II. a razr., kjer sem bil jaz razrednik (v l. 1910–1912). Kako pomemben človek se je oblikoval iz šibkega učenika, ki bržčas ni bil prestopil v III. razr.!

23. jan. (ned.)

Zima brez snega, prijeten mraz ok. 0 st. Zopet sem se povzpel na Šm. goro, to pot po vzh. strmeh robu, po t. zv. partizanski poti. Hotel sem preizkusiti svoje fizične moči in reči moram, da me je strmohod zadovoljil čeprav je bilo treba včasih duškati. Dobro mi je dela ta dopold. telovadba, ko sem si plezanje lajšal z oprijemanjem grmovja. Narava še počiva, le en cvet teloha sem si utrgal – več jih nisem našel na tej rebri. Prijetno me je iznenadilo, ko sem višje gori zaslišal orgljanje v cerkvi. Ali je še maša? Ne ni bilo maše, ampak svirala je na orgle bivša usmiljenka. Tako mi je razložil ta izredni pojav pozneje gostilničar. Reva si je dajala duška in iskala utehe, da je ubirala tipke na cerkv. orglah. Tudi neka menda prav iskrena molitev!

V gost. smo govorili tudi o obisku Adamiča. Čemu je prišel v domovino? Gotovo ne samo na uro gledat. Eni ugibljejo, da je prišel kot posredovalec za najetje drž. posojila v ZDA, drugi pa menijo, da je Ad. kandidat za tržaškega guvernerja! Proti njemu bi gotovo vložil svoj veto Churchill, ki je bil svoj čas naperil proti Adam. tožbo radi – klevetanja njegove osebe.¹⁷

¹⁶ Ferdo Kozak (1894–1957), pisatelj, dramatik, urednik, prevajalec, kritik, esejist. Kot politik je bil nekaj časa minister za prosveto, nato predsednik in podpredsednik Ljudske skupščine LRS.

¹⁷ Winston Churchill (1874–1965), britanski državnik, leta 1953 prejel Nobelovo nagrado za literaturo. Sporni naj bi bili nekateri navedki v Adamičevi knjigi *Večerja v Beli hiši*, za kar ga je Churchill tožil. Obsodba je Adamiča materialno in moralno prizadela. V zvezi s to tožbo je zanimiva Dedijerjeva trditev, da je to vsoto (50.000 \$) poravnala jugoslovanska vlada.

24. jan.

Trumanovega govora naši listi nič ne plasirajo, kaj še, da bi ga vsaj v odlomkih objavili. Najbrž ga bodo docela zamolčali, čeprav je vsaj toliko pomemben za svetovni forum kakor kak Titov ali Pijadov govor za narode bivajoče za 'železno zaveso'.

Prav zanimivega potopisa sem zasledil A. E. Zobaun-a(?). Prebral sem že njegove japonske zapiske 'Generäle, Geichas und Gedichte', v katerih v značilnih črticah opisuje življenje v deželi 'vzhajajočega solnca'. Zlasti pozorno sem bral njegove dovžitke in vtiske na japon. delu Sahalina in v Mandžuriji, ki je pravzaprav, dasi formalno samostojna država, vendarle japonska kolonizacija, uspeh jap. politike in nagona proti zapadu. Harbin je že pol rusko mesto – kamor so se umaknili 'beli' (carski) Rusi pred 'boljševiki'. Sličen pojav kakor je tu pr. v sed. dobi Trst zatočišče naših 'belogardistov'. ...

25. jan.

Že nekaj dni imamo suh mraz, brez snega, zj. ok. -7 st. C. Take zimske suše ne pomnim, pravi nasprotek lansjemu mokremu poletju. Morda bo le še kaj snega zapadlo!

Od Miloša¹⁸ sem dobil razglednico iz laškega Vidma. Kako in v kakem poslu je smel prestopiti jgsl. mejo in se javiti v Vidmu, mi je zagonetno, tem bolj, ker ima on kot oficir notranj. min. menda še strožje predpise za potovanje v inozemstvo. No, če je šel tja v korist beneškim Slovencem mi je le prav. Seveda jih tudi njegovo posredovanje ne bo rešilo izpod ital. nadoblasti.

26. jan.

Lepo se bere v današnjem Sl. por. poročilo o I. kongresu OF za Slov. Koroško v Celovcu, ker se poudarja, da je to jamstvo za popolno narodno osvoboditev koroš. Slovencev. Zbora se je udeležilo nad 300 delegatov, da bi navdušeno sprejete resolucije le rodilo kaj uspeha! Ne morem se znebiti slutnje, da je vsa borba spričo danih razmer na Kor. in spričo prekarnega stanja današnje Jugosl., ko so jo pustili celo njeni zavezniki na cedilu, brezupna! Nič ne upam, da bi nam mirovna pogodba z Avstr. prinesla kako pozitivno pridobitev.

¹⁸ Verjetno gre za njegovega znanca Miloša Bučarja, ki ga Wester v zapiskih večkrat omenja.

Včeraj se je na ljublj. sodišču razglasila sodba proti špijonski družbi, kateri je načeloval neki arh. Bokal, glavni krivec je obsojen na smrt, vsi ostali pa na daljše ali krajše kazni odvzema prostosti s prisilnim delom in zaplembo premoženja. Pikantno je, da je med obsojenci tudi inž. Stane Vidmar,¹⁹ član odlično komunist. družine bratov Vidmarjev, nečak Josipa V. predsednika KPS. (Tri odlične komunistične rodbine imamo: Vidmarje, Kozake in Kraigherje. Te tvorijo našo današnjo elito, pravo 'šlahto'.)

Danes pred večerjo smo imeli tovariški sestanek pri prij. Karlu Tavč. na domu. Ker v gostilni ob tem času (17h) ni nič dobiti, nas je prijatelj pozval k sebi na tečen prigrizek in čašo fruškogorca. Bolj bi nam dišal žlahtni cviček, če bi ga kdo točil. Sedem starcev se nas je bilo zbralo v toplo zakurjeni sobi. Dobro de človeku, če vsaj za par uric pozabi puščobno vsakdanjost.»

Wester svojega nekdanjega učenca ponovno omeni šele 6. septembra 1951:

»Louis Adamich, moj nekđ. učenec I. in II. razreda Lojze Adamič, slovec angloamer. pisatelj je mrtev. Včerajšnje poročilo omenja samo smrt, danes pa berem tudi o okolnostih tega dogodka: ne naravna smrt ampak nasilna, ki so mu jo prizadeli protivniki (politični), najbrž kominform. Adam. je bil častilec Tita in nove soc. Jgsl. Vsekakor je ta umor znak, da 'rdeča roka' kominf. daleč seže (npr. Trockij²⁰).

Danes sem na vse pretege garal: dop sem znosil v klet 1m3 drv I. kval. (t.j. več ko 1/3 krepelcev in vse na pol suho) za 650 din. Poldrugo uro sem se potil. Pop. sem bil pa ekočlenist(?), ko sem snemal zaprašene zavesne z oken; že več let niso bile prane. Zajutra pa na pot k morju – v Lovran. Sit mihi deus propitius!«

Ker je Wester naslednji dan za tri tedne odpotoval na dopust v Lovran (kjer je sicer tudi pisal dnevnik – na liste, ki jih je pozneje vstavil v zvezek) in je s tem »izgubil« stik s svojimi znanci in slovenskimi časopisi (v letoviškem mestu je lahko kupoval le *Borbo*), nam o Adamičevi skrivnostni smrti ne piše več. Vse več pa najdemo v njegovih zapisih kritičnih misli o »novi oblasti« in o draginji, ki so ji bili izpostavljeni »mali ljudje«.

Adamičeva nenadna smrt je močno odmevala tudi med ameriškimi Slovenci. Tako najdemo npr. v pismu Mirka Kuhla²¹ z dne 5. decembra 1951, ki

¹⁹ Stane Vidmar (1891–1957), slovenski telovadec in tovarnar.

²⁰ Lev Davidovič Trocki (1879–1940), sovjetski revolucionar, ubit v Mehiki.

²¹ Mirko Kuhel (1904–1958), pisatelj in publicist, med 2. svetovno vojno sodeloval z Adamičem pri pomoči matični domovini.

ga je naslovil na Toneta Seliškarja,²² naslednje misli: »... Prilagam Ti izrezek iz Prosvete: Sonetni venec, posvečen spominu L. Adamiča. Ker si ravno na počitku, boš morda imel zadosti časa, da ga enkrat prebereš, potem mi pa poveš, kaj misliš o mojem pesnikovanju. Lahko ga tudi porabiš, ali pa ravnaš z njim po svoji najboljši volji. Tudi v smetišnico lahko gre. Preje sem napisal šest člankov o pokojniku, oglasilo se je tudi par drugih, toda v glavnem je šla ta velika tragedija mimo nas kot nekaj običajnega, vsakdnevnega. Business as usually! Človek bi preklel ves svet! Bojim se, da bo Lojze pozabljen, kakor je bil pozabljen v Ameriki že marsikdo, ki bi moral biti zapisan na pristojnem mestu z zlatimi črkami. Čudno je tudi postopanje in molčanje njegovih ameriških sorodnikov. Zaradi vsega tega smatram jaz, da se naj bi začela akcija, da se izpolni zadnji del njegove Two-Way Passage glede na njega samega. Vzemite njegovo truplo v Slovenijo in dajte mu priznanje, ki mu pripada. Kaj bomo napravili tukaj, da se vsaj med nami ohrani njegov spomin, še ni nič gotovega. Slišijo se razne sugestije, toda vsaka akcija bi bila prehitra, dokler ne izide njegova zadnja knjiga ter se je pojasnil vzrok njegovega umora. Pretrapasto je misliti, da to ni bil umor. Brez Adamiča smo postali ladja brez krmarja, plovemo po viharnem morju brez pravega cilja, zanaša nas...«

V nadaljevanju pisma je Kuhel tudi zelo kritičen do delovanja SANS-a:²³ »Julija meseca se je vršila seja gl. odbora Sansa in sem se je udeležil. Bil sem razočaran, ker ni bilo predloženega nobenega programa bodisi za sejo ali za bodoče delo. Vprašanje subverzivnosti je bilo diskutirano na dolgo in široko in končno je bil sprejet predlog, da ima Izvršni odbor storiti vse mogoče, da se organizacija izbriše s te nefamne liste. Slišal sem običajno stokanje, da bo proces stal mnogo denarja. Do danes nisem dobil nobenih informacij, da bi bil dosežen kakšen uspeh. Neuradno sem pa informiran, da je odbor prišel do zaključka, da nabavi še material za otroško bolnico iz zadevnega sklada, nato pa organizacijo razpusti. Dejstvo je, da je nemogoče nadalje poslovati, dokler bo visel Demoklejev meč nad nami. Podružnice, ki jih je bilo leta 1948 še 109, so razen par izjem vse izginile. Ljudje so postali indiferentni in tisti ogenj, ki je zagorej v srcih naših najbolj pridnih delavcev in borcev, je ugasnil. Seveda, tudi vodstvo ni ljudem dajalo pobude zadnje dve leti, torej je bila posledica neizogibna. Ne veš, Tone,

²² Tone Seliškar (1897–1969), pisatelj, pesnik, publicist, prevajalec. Rokop. zbirka NUK, Inv. št. 8/94, mapa 3.

²³ SANS = Slovensko-ameriški narodni svet, ustanovljen decembra 1942 v Clevelandu. Adamič je opravljal funkcijo častnega predsednika.

kako to mene boli! Skoro dekado svojega življenja sem dal za to delo, žrtvoval sebe, svojo družino, svojo poklicno pozicijo, delal in mislil noč in dan – sedaj pa? Sans pa je pričel umirati že v Chicagu in sicer vse od tedaj, ko je Kristan²⁴ pustil predsedništvo (1947). Zame je bil gonilna sila pokojni Adamič, na katerega so pa nekateri majhni ljudje okrog mene gledali tako zavistno, da se človeku stуди. Vsak bi mu rad bil enak, in ko se takoj od kraja spotaknil ob svoji lastni ignoranci, mu je pričel nagajati ter celo javno blatiti njegove poštene, za vse napredne Slovence koristne namene. Pod takim vodstvom ne more ničesar uspevati, zapisano je smrti. Sansova smrt bo konsekvence vsega tega. Sans je v resnici izvršil zgodovinsko delo in je bil prva tovrstna ustanova v Ameriki med Slovenci, da je nanjo upiral oči tudi Washington. Refleksije so se čule tudi v Sloveniji in Jugoslaviji. Efekt je občutil v Združenih državah vsak jugoslovanski Američan, ki se je zanimal za usodo stare domovine. Saj je Sans bil tisti, ki je započel akcijo in uspel v organiziranju drugih Jugoslovancev za skupno akcijo,²⁵ in je končno nosil največji del finančnega bremena, ko je Združeni odbor igral pod Adamičevim predsedništvom najvažnejšo vlogo. Zakaj je Churchill priznal partizansko vojsko in AVNOJ, ko je faktično črtil vse, kar se je dogajalo v Jugoslaviji? Odkod je prišel pritisk, da je hvalil 'galantne borce'? Še sedaj se spominjam, ko mi je Lojze poslal kratek listič z besedami: Pazi na London. Obiskal sem Roosevelta in sem siguran, da bo pritiskal na Churchilla, da prizna novo gibanje. Zapomni se, da sem jaz imel s tem precej opravka zaradi Združenega odbora in Sansa.«

Med novejšimi literarnimi zapuščinami, ki se neposredno navezujejo na Adamičevo delo in nam razkrivajo tudi njegove pismene stike s Slovenci doma in v Ameriki, bi izpostavila še naslednje:

Ivan Hribar,²⁶ sedem Adamičevih pisem iz leta 1932, ki se navezujejo na načrtovani obisk ameriškega pisatelja Sinclairja Lewisa²⁷ v Jugoslaviji.

²⁴ Etbin Kristan (1867–1953), politik in književnik. Večino svojega življenja je preživel v ZDA, leta 1951 se je vrnil v domovino.

²⁵ V mislih ima ZOJSA = Združeni odbor jugoslovanskih Amerikancev.

²⁶ Ivan Hribar (1851–1941), pisatelj in politik, med leti 1896–1910 tudi ljubljanski župan. Ob prihodu okupatorske vojske v Ljubljano je skočil v Ljubljano. Rokop. zbirka NUK, Ms 1411.

²⁷ Sinclair Lewis (1885–1951), ameriški pisatelj, leta 1930 je dobil Nobelovo nagrado za literaturo.

Anna Praček Krasna,²⁸ šest Adamičevih pisem iz obdobja 1936–50, ki se nanašajo na Adamičevo delo.

Edvard Kocbek,²⁹ dve pismi – eno iz leta 1949, ko je bil Adamič na obisku v Jugoslaviji, in drugo z datumom 21. oktober 1950, ki daje polno priznanje Kocbekovemu delu in se glasi:

»Dragi tovariš Kocbek –

Oprostite, da pišem s svinčnikom. Ležim bolan (bolezen ni opasna). ... Ravnokar sem prečital »Razgovor z Edvardom Kocbekom« v Sl. Poročevalcu (19. septembra). Vaši odgovori in dejstvo, da so prišli v tisk, so zgodovinskega pomena – zgodovinske važnosti – za Novo Jugoslavijo. Moje globoko spoštovanje!
Louis Adamič«

Glede na dejstvo, da sta se leta 1949 kar nekajkrat osebno srečala³⁰ in mu je Kocbek pred odhodom podaril še »svež« izvod svoje *Tovarišije*, ki jo je ta že prej prebiral v rokopisu in bil nad njo izredno navdušen, nas vseeno preseneti »uradni« ton Adamičevega pisma. Tudi v Kocbekovem dnevniku na dan Adamičevega odhoda (20. avgusta 1949) beremo:

»Sinoči sem poslal Adamiču lomljen odtis TOVARIŠIJE. Te dni odhaja v Ameriko. Izredno sem vesel, da z menoj kljub občudovanju in nerazumljivi pohvali ni navezal tesnejših stikov.« Kaj je bilo v ozadju te očitne človeške antipatije med obema aktivnima literatoma, žal ne vemo.

²⁸ Anna Praček Krasna (1900–1988), pesnica, pisateljica, novinarka, urednica. Velik del svojega življenja preživela v ZDA. Rokop. zbirka NUK, Ms 1407.

²⁹ Edvard Kocbek (1904–1981), pesnik, pisatelj in politik. Rokop. zbirka NUK, Ms 1421.

³⁰ Gl. članek Mihaela Glavana, *Zbornik občine Grosuplje*, 1994 (Kocbekov dnevnik za leto 1949).

SUMMARY

**THE SIGNIFICANCE OF PERSONAL LETTERS
(CORRESPONDENCE) AND DIARIES IN A
COMPREHENSIVE PRESENTATION OF AN ARTIST**

Rozina Švent

I my paper I »reveal« a few fragments of Louis Adamic's life and work and his contacts with some of his contemporaries, in most cases authors whom Adamic met during his two visits to Slovenia (1932–33 and 1949), e.g. Ivan Hribar and Edvard Kocbek. More interesting is Adamic's correspondence with Dr Anton Novačan, a hot tempered Republican to whom, in one of his letters, Adamic »admitted« that he also considered himself a Republican. Nevertheless, Adamic's views upon any kind of social changes were something completely different. As a »democratic American« he spoke for a non-violent, constitutional change of the system. It is also evident from his letters that his visits to Slovenia, especially the first one, had a far-reaching impact on him and created a new, closer tie between him and his native land, from which he had already felt to a certain degree alienated (his marriage with Stella Sanders). One of the consequences was that, after his visit, he became intensely interested in the current events in Slovenia (he began to read Slovene daily papers and contemporary Slovene literature). Another consequence was that he became directly involved in political activities connected with the creation of »a new and more democratic state«.

A part of his »recollection« of Adamic, his former student, is added by Dr Alojzij Wester, who taught Adamic Slovene and Latin and was his class-master for two years at the II. realna gimnazija in Ljubljana (the II. non-classical secondary school, now the Poljanska grammar-school). Wester is important as a chronicler who registered in his diary the chief events of his surroundings during a period of 60 years.